

cont. Gent., c. 18 et 19, 20 et 21, et 1. 2, q. 1, art. 6, 7, et 8; et in ea doctrina reliqui omnes consentiunt. Nullus tamen, quod ego viderim, satis declarat propriam dependentiam finium proximorum ab ultimo in causando intra proprium genus, neque modum influxus quem ultimus finis habet simul cum proximis seu particularibus. Quin potius, ita tandem declarant illam rationem ultimi finis, ut solum remotum concursum ad motiones proximorum finium ei tribuere videantur. Nam de agente a proposito, homine, verbi gratia, dicunt, solum operari propter finem ultimum in omnibus actionibus suis, quia operatur propter bonum aliquod, quod non habet vim movendi finaliter, nisi quatenus est quædam participatio summi boni; de inferioribus vero agentibus dicunt, solum intendere ultimum finem, in quantum intendunt aliquam representationem seu participationem bonitatis ejus; per quæ omnia non declaratur nisi remota causalitas ultimi finis, ut inter obijciendum probatum videtur. Fonseca vero, lib. 5 Met., capit. 2, quæst. 12, cum sentiat Deum per se et immediate concurrere cum omnibus causis ad earum causalitates, et cum unaquaque per proprium concursum ad suum genus pertinentem, hanc suam sententiam specialiter solum ibi conatur probare de materiali et formali; nam de finali supponit tam esse certum et receptum dogma, sicut de efficiente, de qua jam ipse disputaverat. Omissis autem causa materiali et formali, de quibus supra dictum est, et ad rem præsentem non spectat, de finali expresse ibi docet, sect. 5, concurrere immediate cum finibus proximis ad causalitates eorum, ex illa generali ratione, quod sunt causæ essentialiter subordinatæ in eodem genere; modum autem illius immediati concursus non declarat, sed affirmat solum.

Questionis resolutio.

7. Mihi autem hæc res ita explicanda videtur, ut finium causalitates per proportionem ad agentia declaremus; nam, ut sæpe dictum est, causalitas finis optime intelligitur per respectum ad agens, ut agens est, seu ad actionem agentis. Est ergo considerandum, quod supra tradidimus, omnes actiones secundorum agentium esse etiam actiones Dei; nam ea potissimum ratione dicitur Deus ad omnes illas concurrere per se et immediate, ut prima causa efficiens. Ex quo inferitur, illas actiones esse propter finem, atque adeo

esse causatas ab aliquo fine, non solum ut sunt ab agentibus proximis, sed etiam, ac multo magis, ut sunt a primo agente. Quia primum agens, sicut in omni actione sua operatur per intellectum et voluntatem, ita in omni sua actione operatur propter finem longe excellentiori modo quam quodlibet aliud agens; atque ita omnis actio quatenus extra Deum est transiens, et a Deo immediate manat, causata est ab aliquo fine, ab ipso etiam Deo intento.

8. *Deus ut finis ultimus concurrat finaliter ad omnes creaturarum actiones propter finem.*

— Dico jam primo: Deus ut ultimus finis immediate et per se influit in omnem actionem creaturæ, quatenus ab ipso Deo est, atque hoc saltem modo immediate ac per se concurrat causando finaliter cum omni fine proximo. Probatur prima pars; nam omnis actio agentis creati est immediate a Deo propter finem operante; ergo est a Deo ut ab ultimo fine; ergo Deus ut ultimus finis causat in suo genere immediate illam actionem. Antecedens probatum est: prima vero consequentia probatur, quia Deus non agit propter finem, nisi agendo propter se, ut propter ultimum finem, quia, ut supra probatum est, non potest per se primo moveri seu inclinari ad agendum ab aliqua extrinseca bonitate, sed a propria.

9. Dices: nonne potest Deus moveri ab aliqua bonitate creata, ut aliam conferat vel efficiat? Sic enim propter bonitatem meriti movetur ad dandum præmium, et quia promissit, movetur ad implendum promissum, atque hoc modo exercet Deus actum fidelitatis, vel justitiæ, aut misericordiæ, etc., propter uniuscujusque honestatem; ergo etiam operatur Deus propter aliquem finem proximum creatum; ergo non est certa et formalis prædicta illatio.

10. Aliqui non audent concedere antecedens illud, quia videtur esse præter divinam perfectionem aliquid velle propter finem creatum. Tamen cum Deum agere propter finem, non sit agere propter finem suum, sed propter finem ad quem ordinat eam rem quam efficit, non est inconveniens ut proxime aliquid efficiat propter aliquem finem creatum, quia hoc nihil aliud est quam unam creaturam ordinare in aliam, ut in finem proximum, quod est ordinatissimum et absque ulla imperfectione. Atque hoc modo res singulas Deus ordinavit ad pulchritudinem universi, et herbas et animalia condidit propter hominem,

etc. Et eadem ratione, quia creaturæ non sunt bonæ formaliter bonitate divina, sed propria, ut supra dictum est, ita vult Deus creaturas propter suammet bonitatem, ut tamen unicuique velit bonitatem, vel perfectionem illi propriam, et hoc modo vult Deus homini gratiam, ut est perfectio ipsius hominis, unde proxime vult illam propter commodum vel utilitatem ipsius hominis. Atque hoc modo, licet comparatione suæ bonitatis velit Deus omnes creaturas, ut media ad sui manifestationem et communicationem, tamen comparando unam creaturam ad aliam, vult unam ut finem proximum alterius.

11. Nihilominus tamen necesse est ut in omni actione et operatione propter finem Deus propter se, ut propter ultimum finem, operetur. Tum quia semper operatur propter finem perfectissimo modo, et ideo simplicissimo et eminentissimo actu omnia reducit usque ad supremam causam, refertque in seipsum tanquam in ultimum finem. Tum etiam quia divina bonitas ita est ipsi Deo universalis ratio volendi omnem aliam bonitatem, vel finem creatum, ut sine relatione vel habitudine ad illam nihil sit amabile Deo extra ipsum Deum. Nam si per bonitates creatas non communicaretur, representaretur, vel ostenderetur divina bonitas, non esset cur ab ipso Deo amarentur. Tamen, quia id, quo creatura representat et participat divinam bonitatem, est aliquid secundum se, et propter se amabile respectu appetitus creati, ideo non repugnat quod simul velit Deus unam creaturam, ut finem alterius, et ut aliquid ordinatum ad se, ut ad finem ultimum. Hic ergo respectus non est separabilis a volitione Dei, ut ad creaturam terminatur, et ideo optime inferitur, si Deus aliquid propter finem operatur, etiam operari illud propter se, ut propter ultimum finem, actualiter et perfectissime intentum.

12. Jam vero facilis est ad probandum altera consecutio, nimirum, finem ultimum immediate ac per se influere cum quocumque fine proximo ad omnem actionem creaturæ, quia finis immediate influit suo modo in eam actionem, quæ ex formali et directa intentione agentis propter illum fit; nam causalitas finalis, præsertim circa actiones transeuntes, solum consistit in hac dependentia, quam actio habet ab agente sic ordinante illam in finem; sed ostensum est omnem actionem creaturæ, saltem quatenus est a primo agente, fieri necessario cum hac actuali relatione,

seu ordinatione in ultimum finem; ergo omnis hujusmodi actio causatur immediate ac per se ab ultimo fine in suo genere.

13. *An Deus cum finibus inhonestis concurrat ad finaliter causando actiones malas.*

— Dices, non posse hoc in universum verum esse; nam, licet in actionibus mere naturalibus et in liberis honestis videatur possibile et in sine inconvenienti, tamen in actionibus liberis et peccaminosis videtur hoc et indecens et impossibile; primum patet, quia indecens est Deum has actiones velle; ergo multo magis velle illas propter seipsum. Secundum patet, quia illæ actiones sunt intrinsece repugnantes summæ Dei bonitati; quomodo ergo possunt in summum bonum, ut in finem ultimum, referri? Respondetur imprimis, totum argumentum concedi posse et debere de actionibus peccaminosis, ut peccaminosæ sunt; nam in rigore de eis tantum ut sic procedit objectio; nam ut sic repugnant divinæ bonitati, et de illis, ut sic, fatemur non esse a Deo, ut ab ultimo fine, neque id est incommodum, quia etiam ut sic non sunt a Deo ut a primo agente, quia ut sic non sunt actiones, sed defectus actionis. Unde ulterius additur, has actiones, quantumvis peccaminosas respectu causæ secundæ, ut actiones sunt, esse etiam actiones ipsius Dei, et ut sic esse per se et immediate ex fine ultimo, et propter finem ultimum; nam ut sic nullum defectum vel malitiam includunt, ratione cujus repugnet summæ bonitati finis ultimi. Et quamvis Deus efficaciter et absolute non velit illas, propter respectum, quem absolute sumptæ habent ad causam secundam, cum quo et ex quo habent concomitantem malitiam, tamen vult ad illas concurrere, et ita vult illas quatenus actiones suæ sunt, et hoc modo ordinat illas in se, ut in finem ultimum, quia in illis sub hac ratione spectatis relucet maxime bonitas Dei, quæ ad omnia se diffundit, quatenus aliquid boni habent, et potens est ita influere in bonitatem, ut quamvis illi sit conjuncta malitia, illam non attingat, neque ipsi ulla ratione imputanda sit. In quo etiam manifestat omnipotentiam et sapientiam suam, imo et quodammodo justitiam, vel quia jure suo utitur offerendo concursum suum etiam illis qui illo abusuri sunt, vel quia unicuique principio dat concursum ei naturaliter debitum, et unumquodque secundum suum modum agere sinit. Sic igitur nulla est actio creaturæ causata a fine proximo, quæ non sit simul causata per se et immediate a fine ultimo, saltem respectu pri-

mi agentis. Legatur D. Thomas, 3 cont. Gent., cap. 17, præsertim ratione 6, nam ibi virtute continet totam doctrinam hujus assertionis.

14. *Non semper creaturæ in suis actionibus intendunt ultimum finem formaliter.* — Dico secundo: actio creaturæ, ut est ab ipsa creatura propter finem, non semper causatur immediate ac per se a fine ultimo formaliter et secundum suam propriam bonitatem, sed ad summum virtualiter, seu implicite; atque in hoc sensu potest cum debita proportionem dici, finem ultimum ad has actiones ut sic non concurrere semper immediate immediatione suppositi, sed tantum virtutis. Hanc conclusionem satis, ut opinor, probant rationes supra positæ posteriori loco, cum iis etiam quæ adduximus referendo communem doctrinam D. Thomæ et aliorum. Et quidem de agentibus naturalibus, vel irrationalibus, nulla potest esse dubitandi ratio, quia hæc non operantur propter finem, in quem ipsa dirigant actiones suas; ergo multo minus possunt operari propter finem ultimum. Deinde, qua ratione dicuntur metaphoricè intendere finem, quatenus per naturalem inclinationem, vel appetitum, in aliquid certum ac determinatum tendunt, revera non tendunt proprie ac formaliter in Deum, sed in aliquid creatum sibi ipsis commodum, vel proportionatum, atque ita solum virtualiter, et quasi interpretative tendunt in Deum. Denique, si considerentur quatenus per extrinsecam denominationem dicuntur dirigi in finem a suo auctore et cooperatore Deo, sic quidem dici possunt tendere in ipsum finem ultimum formaliter intentum; tamen illa directio et ordinatio in finem jam est ab ipso primo agente, a quo solo finis ille intenditur.

15. De agentibus vero a proposito, non oportet ut eorum actiones nunquam sint per se ac immediate ab ultimo fine, etiam quatenus sunt propter finem ex directione et intentione talium agentium. Sæpe enim ita esse possunt, nimirum, quando hæc agentia ipsum finem ultimum in se considerant, et in eum referunt omnes actiones, et privatas intentiones suas, quod facere possunt, quia per intellectum et voluntatem possunt objective attingere finem ultimum in seipso, quod non possunt inferiora agentia. Diximus autem non semper actiones horum agentium, quatenus ab ipsis sunt propter finem, causari finaliter per se et immediate ab ultimo fine immediatione suppositi, id est, per seipsum, et per bonitatem suam finaliter influentem in talem

actionem, et hoc sensu satis probatur assertio illa ratione supra posita, quia finis ultimus in seipso cogitatus non semper movet hæc agentia, quando propter aliquem finem particularem operantur. Virtualiter autem dici potest ultimus finis movere semper hujusmodi agentia, quia semper moventur ab aliquo bono, vel sub ratione alicujus boni, quod, in quantum est quædam participatio summi boni, censetur in virtute illius movere; et e converso, qui tendit in illud bonum, virtute censetur tendere in ultimum finem, quia appetendo (ut sic dicam) partem boni, virtute censetur magis amare totius boni complementum, quem sensum declaravit D. Thom., in 4, d. 49, q. 1, art. 3, quæstionum 4, et in eodem loquitur 1 part., quæst. 60, art. 2, et 1. 2, quæst. 1, art. 6, ubi, in solutione ad tertium, ait, quod virtus primæ intentionis respectu ultimi finis movet in quolibet appetitu cujuscumque rei, etiamsi de ultimo fine actu non cogitetur. Lege Aristot., 1 Ethic., c. 4 et 7, et 1 Rhetoric., cap. 3; August., 10 Confess., cap. 20 et 21, et lib. 11 de Trinit., c. 6.

Incidentis quæstionis brevis resolutio:

16. Hic vero insinuabat se statim quæstio, an in his agentibus necessarium semper sit, ut intentio ultimi finis propria et elicita, et terminata ad ipsum ultimum finem in se propositum sub ratione summi aut completi vel communis boni, debeat necessario antecedere ad intentiones particularium finium. Nonnulli enim Theologi sentire videntur, necessarium esse ut talis intentio quasi universalis præcedat saltem aliquando, vel semel in vita, ut aliæ intentiones finium particularium in virtute illius haberi possint. Sed hæc quæstio Theologorum est propria, et tractari solet in citatis locis D. Thomæ. Mibique videtur certa sententia, quæ negat talem intentionem esse necessariam, quia nec ex parte intellectus est aliquid quod necessitet ad cogitandum prius de illo objecto, nec ex parte voluntatis est necessaria illa intentio, ut velle possit bona particularia sibi proposita, ut per se amabilia, cum in illis objectis sit sufficiens ratio ad tendendum in illa propter eorum bonitatem. Imo etiam si illa universalis intentio præcedat, tamen si postea neque in memoria, neque in aliquo affectu aut habitu manet, nihil deservire potest ad subsequentes actus. Vide Scot., in 1, d. 1, quæst. 4, et in 4, d. 49,

quæst. 3; et ibi Palud., Major., Capreol., et alios.

Satisfit rationibus dubitandi initio positis.

17. Argumenta priori loco posita in principio confirmant priorem conclusionem nostram; non tamen obstant posteriori, quia non est de ratione primæ causæ ut influat in actionem causæ secundæ, nisi cum debita proportionem; neque etiam oportet ut causalitas causæ primæ et secundæ, formaliter ac præcise sumptæ, dicant eandem habitudinem, quamvis in re, prout sunt in effectu, non distinguantur. Sic igitur ad subordinationem finis proximi et ultimi, satis est ut ille ab hoc pendeat in causando in suo genere, et quod hic non possit causare, nisi causante illo; non tamen necesse est ut respectu ejusdem agentis uterque finis causet, sed solum respectu ejusdem effectus vel actionis. Quin potius finis proximus causat respectu proximi agentis, et actionis quæ in illo, vel ab illo est; finis autem ultimus non causat respectu ipsius primi agentis, sed respectu effectus vel actionis, prout ab ipso manat. Argumenta autem posteriori loco in contrarium posita nihil obstant priori conclusioni, ut per se satis constat; confirmant autem posteriorem, ut declaratum est.

DISPUTATIO XXV.

DE CAUSA EXEMPLARI.

Quamvis Aristoteles, multorum sententia, nihil omnino de causa exemplari dixerit, aliis autem ad summum eam nominasse videatur simul cum formali, nobis tamen ad hujus materiæ complementum necessaria visa est peculiaris de illa disputatio, tum quod jucundam et utilem materiam contineat; tum etiam quod vel probabile sit proprium et peculiarem modum causandi habere, vel necesse sit reductionem ejus ad aliud genus causæ declarare. Dicemus ergo prius quid sit exemplar, deinde ejus influxum seu causalitatem explicabimus. Quod vero ad nomen attinet, suppono *exemplar* idem hoc loco significare, quod apud Theologos *idea*, quod nomen licet græcum sit, a Latinis etiam usurpatur, primumque illius auctorem Platonem fuisse testes sunt Cicero, lib. 1 Tuscul. quæst.; Seneca, epist. 66; et August., lib. 83 Quæstionum, in 46, ubi ait deas posse latine dici formas vel species;

imo et principales seu originales formas appellat; agit enim præcipue de ideis divinis, quibus per antonomasiam ideæ nomen applicatum est, ut ex eodem sumere licet, lib. 12 de Civit., c. 25. Nos autem generalius hanc vocem sumimus, et indifferenter vocibus exemplaris et ideæ utemur.

SECTIO I.

An sit, quid sit, et ubi sit exemplar.

1. Quod exemplar aliquid in rebus sit, communis est tum philosophorum, tum Theologorum consensus, ut patet ex Platon., in Timæo; et Socrate, qui (ut testis est Euseb., lib. 11 de Præpar., cap. 11) ante Platonem de ideis disputavit; et ex Cicerone, ac Seneca locis citatis; Dionys., Justino et Nazianz., locis infra citandis. Et Augustin., cit. loc., præsertim dicta quæst. 46, ait antiquos, *tantam vim in ideis posuisse, ut nisi eis intellectis sapiens nemo esse posset.* Cui consonat quod Clemens Alex., lib. 4 Strom., sub finem, ait: *Merito Plato quoque eum, qui ideus contemplatur, dixit victurum esse Deum inter homines.* Addit item August., lib. 1 Retract., cap. 3, mundum intelligibilem, quem posuit Plato, esse rationem sempiternam atque incommutabilem, qua fecit Deus sensibilem mundum. *Quam qui esse negat, sequitur ut dicat, Deum irrationabiliter fecisse quæ fecit.* Tam certum ergo existimat Augustinus esse ideas, quæ idem sunt, quod rationes intelligibiles rerum faciendarum, ac est certum Deum non sine scientia et ratione creasse mundum. Et hoc ipsum est quod dixit Boet., lib. de Consol., metr. 9:

Tu cuncta superno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens.

Hoc denique ipsum facile demonstrari potest ex humanis artificibus; concipiunt enim mente formam rei per artem efficiendæ, quæ exemplar appellatur. Et ita dixit Aristot., 7 Metaph., c. 7, corporis sanitatem fieri a sanitate, quæ est in mente.

2. *Exemplaris duplex acceptio.* — Oportet autem observare duplex solere distingui exemplar: aliud externum, ut est imago, vel scriptura oculis objecta, quæ imitanda proponitur, de quo intelligi potest illud Exod. 25: *Inspice et fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est;* aliud esse exemplar internum, quod animo seu mente formatur.